

EEN BRIEF UIT HET LAPWAI-RESERVAAT

tocht door een land met een duister verleden

In de nazomer van 1973 liftte ik door het noordwesten van America. Trekkend langs de wilde Cascadebergen, waar Kerouac eens zijn 'desolation'-piekervaring vond, bereikte ik al liftend de 'Blue Canadian Rockies'. Ik kreeg een lift van een Amerikaan in een Ford-Mustang naar Penticton, 30 mijl over de grens. Al zijn de bergen er behoorlijk hoog, de Rockies liggen er daar nog lieflijk bij. Pas voorbij Penticton beginnen de Rockies langzaam te verruwen.

De totale rit duurde 120 enerverende mijlen. Hij had de gewoonte om in elk stadje te stoppen, de plaatselijke bar in te duiken, en twee whisky's te nemen alvorens verder te rijden. In het derde stadje kocht hij een 'sixpack' bier en zette dat tussen ons in. "Omdat het Olympiabier uit Tacoma nu eenmaal het beste" was en we spoedig Canada zouden binnenrijden, meende hij nog even een voorraadje voor onderweg te moeten inslaan. Moeilijkheden bij de grens wilde hij omzeilen. Daarvoor had hij nu net de grensovergang bij Osoyos uitgekozen, omdat hij vermoedde dat daar de grenscontrole niet streng was. Hij was een aannemer en had zich in een goed pak gestoken, dus hem zouden ze niet lastig vallen. Ik kreeg het idee dat hij wat had te verbergen.

Bij de grens verdween de pils voor even in de achterbak. Twintig mijl voor Penticton reed ons een rode Mustang slingerend en luid toeterend voorbij. Dat was het begin van een nek aan nek race. Hoewel mijn gastheer vriendelijk en belangstellend was, joeg hij mij de stuipen op het lijf. Ik had er daarom aan toe gegeven in elke bar een whisky'tje mee te drinken om zo de hartkloppingen te onderdrukken. Tot aan Penticton waren mijn ogen niet meer in staat het verloop van de race te volgen. Wie er won weet ik niet.

Wel werd ik ineens opgeschrikt door een doffe klap, waarna de wagen even met mijn trage oogbewegingen mee waggelde. "Them fuckin' indjuns are always drunk" mompelde de man naast mij. Vervolgens kreeg ik het gevoel dat de zwaartekracht vertweevoudigde en we ons als in een lancering van een raket van de grond verhieven. De mustang deed nog overduidelijk zijn naam eer aan.

De volgende morgen trof ik mijzelf aan in een doorgezakt bed dat tevens als opslag van lege bierblikjes diende. Naast mij lag een verschrompeld mannetje te ronken. Hij had een grote rode ronde neus met allemaal kleine zwarte gaatjes. Op de vloer sliep mijn gastheer onder een versleten wollen deken, met in zijn hand een leeggelopen whiskyfles. Hij werd even na mij wakker en vertelde mij dat dit het bouwvallige onderkomen was van Harry-'The Nose'. Die had ons die avond daarvoor in een kroeg opgepikt. Harry was een versleten

alcoholist die van de bijstand leefde.

Volgens hem was er verder niets gebeurd en hij bakte voor mij een eitje. Tien minuten later stond ik weer langs de kant van de weg, nog wat wankel ter been en met een trillend bovenlijf. Het leek wel alsof de aannemer met een reusachtige spijker mijn hoofd muurvast op mijn romp had vastgetimmerd. Onderwijl zond mijn maag golvende signalen uit die ergens bij mijn strottenhoofd bleven steken achter mijn tong die met slijmerig vocht was verdikt.

Ik werd opgepikt door Peter en Sandy, een aardig stel in een gammele Ford-'Pick-Up', zo'n rondborstige Amerikaanse minitruck met laadbak. We zaten met z'n drieën voorin de wagen. Ze brachten me naar Kelowna en verleenden me daar onderdak in hun houten huisje-met-veranda. Ze vertelden over het saaie en deprimerende leven in Canada. De hippietijd was voorbij en alles was in excessen uitgelopen. Hun beste vrienden waren verhard, verstard en niet meer te vertrouwen. Daarom wilden ze met de wagen waarin we zaten naar Zuid-America. Ze verzochten me te blijven en versierden werk voor mij bij een Hollandse boer.

Maar twee dagen later was Peter ineens met auto en al verdwenen. Ik had met hem de hele wereld van popmuziek tot politiek, doorgenomen. Sandy was totaal verslingerd geraakt aan het boekje 'Knots' van Ronald Laing dat ik haar had laten lezen. Ze ontwarde er de knopen mee van haar Europees-joodse komaf. Ik had het vermoeden dat het Peter te veel was geworden en dat het beter was voor mij te gaan. Sandy verzekerde mij dat het niets met mij van doen had. Het feit dat ik me absoluut niet had opgedrongen was juist zo opvallend in haar ogen.

Ik besloot niet echt te vertrekken, maar me wat afzijdig te houden en vond werk als appelplukker bij een Japanse boer nabij Kelowna. De boomgaard lag aan het langgerekte Okanagan-meer, waarin naar men zegt een voorwereldlijk monster huist. Het was een prachtige 'Indian Summer' met vaalblauwe, droge luchten en een zwoele temperatuur tot laat in de namiddag. Twee weken lang bleef ik bij de fruitteler. Elke dag dook ik, uitgeplukt, het lauwe water in. Maar de aankondiging van de winter dekte steeds langer, zachtjes het stille water af. De winterbode gaat er gehuld in een grauwkoude mist. Al is het klimaat er veel droger, de vallei ademt de sfeer van de 'lochs' in Schotland. Vandaar misschien die mythe over dat monster? Na twee weken keerde ik naar Kelowna terug. Peter was er weer. Hij was samen met drie vrienden op drank en LSD doorgezakt en uit z'n bol gegaan in Vancouver, en weer met hangende pootjes teruggekomen. Hij verontschuldigde zich verlegen.

Twee dagen later reden ze me naar het winterse Calgary. Daar namen we afscheid bij het aanschouwen van het noorderlicht. We hebben elkaar nog enige tijd geschreven. Ze zonden me ooit een kaart uit Guatamala. Maar mijn laatste brief kreeg ik terug via een

familielid. Die schreef mij dat hun woonplaats onbekend was geworden en verder heb ik nooit meer iets van hen vernomen.

Op mijn tweede werkdag bij de Japanse boer, stopte er 's ochtends een aftandse Oldsmobile bij de boomgaard. Als bij en afgejakkerd oud rijpaard was alles aan de wagen doorgezakt. De gedeukte carrosserie helde over tot op de voorbanden. Uit de wagen stapten drie indiaanse jongens. Ze vroegen om werk en werden door de boer ook als plukker aangenomen. We werkten bijna 2 weken samen. Ik at met de boer aan het eind van de werkdag, in zijn camper het Noord-Europese voedsel dat zijn Zweedse vrouw had klaargemaakt. De indianen kookten hun eigen prakje in de bouwvallige schuur, waarin we 's nachts met z'n allen sliepen. Maar veel gesproken werd er niet. Na drie dagen maakte ik pas kennis met de oudste, een jongen van achter in de twintig. Hij vertelde dat ze uit het reservaat waren gevlucht. Zijn jongere halfbroer was een 'dodger'. Hij was de dienstplicht ontdoken! "In former days they wiped out our people, put us in a prison-camps and prevented our chiefs to live with us until the day they died. Now, they want us to help them wipe out the jinks in their coutries. Over our dead bodies". Het was alsof hij zich tegenover mij verweerde als tegenover de commissie voor gewetensbezwaarden. Het leek me het sterkste gewetensbezwaar wat een mens ooit tegen het leger hebben kan. Te vergelijken met de lading van dat lied van de native-American zangeres Buffy Saint-Marie 'Universal Soldier' dat ooit een grote hit was in de versie van Donovan. (Daarna bracht Buffy de toespraak van Chief Dan George - de medicijnman uit de film Little Big Man die daar zijn dankbaarheidsrede uitspreekt alvorens te willen sterven wat de grote Manitou hem dan weer niet toetstaat - in herinnering in de prachtige chant 'My Heart Soars'. Dan George werd via Hollowood de pleitbezorger van de zaak van native-Americans.)

Ik had kennis gemaakt met drie Nez-Perce indianen, afkomstig uit het Lapwai-reservaat in Idaho. De Nez-perce waren ooit in de roemruchte fokkers van de appeloosa's, de appelschimmels die de indianen in menige western berijden. Ze leefden in de paradijselijke Walowa-vallei in oost-Oregon. In het Noord-Westen kent iedereen hun tragische verhaal, als het relaas van hun opperhoofd Chief Joseph. Reist men met de trein door Montana dan worden via de intercom zijn gevleugelde woorden nog altijd voorgedragen als men the Bear Paw Mountains passeert: "From where the sun now stands, I will fight no more forever". Op de vlucht voor de cavalerie die hen naar het reservaat wilde voeren, gaven de Nez-Perce zich afgemat en uitgedund aan het leger over in het zicht van de bevrijdende Canadese grens. Dat speelde in 1877.

Chief Joseph was een wijs man en een vredestichter. Hij vocht niet eens met woorden al doet zijn uitspraak anders vermoeden. Die

uitspraak is opgetekend door kolonel Nelson Miles, die hem ontving toen Joseph zich overgaf. Nelson beloofde Joseph dat hij naar Lapwai terug mocht keren. Hij koesterde een mateloze bewondering voor het opperhoofd en heeft jarenlang in Washington D.C. voor hem gepleit. Maar Joseph is nooit in staat gesteld terug te keren naar zijn volk, laat staan naar zijn geboortegrond voorbij Walla-Walla waar zijn vader - Old Chief Joseph - begraven ligt. Hij stierf in 1904 in het Colville-reservaat in Noord-Washington. Een grote granieten stele markeert daar nog altijd zijn graf. Vier jaar voor zijn dood kreeg hij eindelijk permissie voor een kort bezoek aan zijn geliefde thuisland en het graf van zijn vader.

De drie leefden nu al een jaar een zwervend bestaan in Canada, met hun wrakkig vehikel, waarvan de carterolie elke 50 mijl ververst moest worden. Zij beweerden op weg te zijn naar Mexico.

Ik vertelde dat ik uit Nederland afkomstig was. De onrustige blik in de ogen van de oudste klaarde plotseling op. "That's where my father is buried. Our family name is Bright Looking. You'll find him in a place called Margraten. He fought the Germans and got killed in Europe. Sometime I wanna go there and visit his grave. He died for the freedom of your country", droeg hij statig voor. Zijn statement was me duidelijk. Ik gaf hem mijn naam en adres, maar hij is nooit in staat geweest naar Nederland te komen.

Wel is hij inmiddels teruggekeerd naar het stadje Nez-Perce in Idaho, bij Lapwai, het reservaat van zijn stam.

Vorig jaar schreef hij mij wat hij vond van de film 'Dances with Wolves'. Ik wilde de film aanvankelijk niet zien. Toen ik hem eindelijk bekeek werd ik eigenlijk vooral getroffen door de rol van de aanhankelijke wolf. Enig sentiment is me niet vreemd. Ik heb begrepen dat tegelijk met de wedergeboorte van het indiaanse zelfbewustzijn ook de grijze wolf zich vanuit Canada steeds verder over de onherbergzame bergen en vlaktes van de USA verspreidt. De wat kleinere rode wolf wordt zelfs geforceerd weer op het natuurschoon van Nieuw-Mexico losgelaten. Schuchtertjes houdt dat beest zich daar nu in beperkte mate staande. Het moet wel. Want sinds het hele continent getemd is moet alles wat ooit als al te wild is uitgeroeid weer beheerst de ruimte worden gegund om Amerika het idee te geven dat het authentieke leven er nog te vinden is.

Maar over de film wil ik me verder niet uitlaten, hoeveel ik inmiddels ook over de 'American Native' mag hebben opgedaan.

Hij zond me deze brief met een verklaring. Het lijkt een oratie in de stijl van de beroemde toespraak van Chief Seattle, waarin de rode zich neerlegt bij de suprematie van de blanke vader uit Washington. In Seattle kan men overal, als souvenir, een kopie van deze toespraak kopen. Die toespraak bevat de gevleugelde woorden die menige

Amerikaan de nodige schrik aanjagen: "...and when the last Red Man shall have perished, and the memory of my tribe shall have become a myth among the White Man, these shores will swarm with the invisible dead of my tribe....."

William schreef me een aangepast verhaal ter herinnering aan de slag bij Wounded Knee dat deze winter honderd jaar geleden is. Maar vooraf haalde hij een kopie aan van een kettingbrief, die ik hem ooit via de post voorlegde, met de vraag wat ik daarvan denken moest. Hij antwoordde me na vijf jaar wachten.

een verhelderende brief

Jewiston, Idaho US, July fourth 1991

Dear Johan,

First of all, I like to remind you of the letter you once showed me. It started with a primitive, supposedly native scripture. You wanted my opinion on the matter. I'll tell you now. The letter went somewhat like this:

Lectori Salute,

This prayer will bring you happiness. The copy has been sent nine times around the world and now you're lucky to get it. Nine days after receiving this letter you will be blessed, at least if you send it forth. This is no joke! Fortune will be brought to you by mail.

Send copies of this prayer and this letter to people, whom you think need luck. Don't send any money. Happiness can't be bought. You're not allowed to keep this. You've got to send it around within 96 hours after receiving it.

(Next came a couple of examples of what could happen to you if you didn't submit to this obligation)..... The original letter was written by Saul Antoni de Capi, a missionary in Venezuela, who found the prayer on a sacred scroll. He sends it to you.

This letter has to go all around the world and I plead with you not to break the chain. Already after a couple of days you will be surprised. You have to believe this, even if you're not superstitious.

May god be with you!

You told me that this letter circled all across Europe, some six years ago. Where it came from nobody knows. Probably it is a fake. Eventually the chain broke.

You know I am an Indian of the Northwest.

I dedicate this letter to the last war-chief of my nation. He was tragically killed in 1877, when he tried to guide our people to a hiding place in Canada, fleeing from the cavalry, instructed to deport them to the Lapwai-reservation in Idaho.

It was a key-happening in American modern history, which is a history of a tragic extermination, degrading and deranging of the native American nations.

This above-mentioned letter refers to Indian shamanism. The western world has always been intrigued by our shamans and shamanistic rituals. Our shamanistic belief might be the last stronghold of our culture that Western Man wants to obtain and appropriate for his own benefit. A lot of our shamans are very much opposed to the New Age Movement for that reason. But I do not know what scares them. The red shaman is mostly the type of the warrior, some of them of the peace bringer, and always they are men-of-knowledge. It takes many years and a rigorous quest to obtain this knowledge. One has to learn to confer the powers from a spirit in a dream or a vision, to oneself. New-agers will remain laymen who can only grasp a feeling and will hurt themselves if they start to experiment with this. Their knowledge is the knowledge of a rational understanding. This delivers another power, the power of knowing that another reality can be experienced. I do not think this can be harmful to our culture. But I don't have to explain any further, because you already know. You told me once, you've had powerful dreams. You told me that you understood, that to obtain the powers of these dreams is different from the experience of the power of a dream.)

It is silly to play games with alleged shamanistic signs. And very, very naive. How hard-headed one will seem, one's primal fear will do you in.

But in our eyes western culture is naive through and through, because it does not want to know yet about the immense powers it is playing with. It is neglecting or suppressing its influences. I give an example.

This winter it was a hundred seasons since the moon when the Indian vanished. The Lakotas and Ogallalas call it the Big Foot Massacre, because it started with the extermination of a band of ghost-dancers, named after their leader Big Foot. The government called it the Battle at Wounded Knee. It was not a battle. It was a

treacherous killing out of fear of the power, the Sioux-warriors seemed to possess, and expressed in the 'ghost-dance', after winning the battle at 'Little Big Horn'. In every official report on the butchery it is said that the killing proved that our ghost-dancers were powerless. The ghost-dance has been ridiculed. They thought our culture finally had been annihilated and the conquest of the New World completed. If that's what they wanted.....

In a certain way the movie 'Dances with wolves' refers to this 'incident'.

But the army did not report about the strange things that happened during the so-called battle and afterwards. (By the way: the film does, in a most peculiar way!) The soldiers couldn't believe their eyes and their senses. They were terrified by the strange influence exercised by the shamanistic rituals.

In 1961 a book was published containing interviews John G. Neihardt, a white poet, made with the leading shaman Black Elk. In this book our cultural background is acknowledged for the first time without labelling it. Already in 1954 a Swiss psychiatrist, Bleuler, reported about a research he made among the tribes of the northwest. He did a research on an illness (so called 'spirit sickness'), widespread among the Indian population. And about a ritual to overcome it; spirit-dancing. He notified the similarities with ordinary melancholia and labelled spirit sickness as 'anomic-depression'. But still there is a remarkable difference. The disease seems to be a cultural expression. What he failed to see is that the 'disease' reflects a mental state of a tribal culture, of a race, in transition after defeat. This year is a hundred seasons later, and we still perform the ghost-dance at our powwows. Overwhelmed by feelings of inferiority and loss are we still clinging to a different attitude towards life, than that attitude that is pressed upon us by this 'superior' race that has closed us in. One hundred years we have withdrawn ourselves in our reservations, withdrawn ourselves from the temptations of modern life in a 'civilized' society. The pale-faced people had us cornered. Most of them were scum-of-the earth. They took our holy land and offered us places to retire. Their God seemed to love them, our Great Spirit (which means: timeless infinity about which one cannot speak properly) seemed to have left us, as Chief Seattle once spoke. We have accepted that. We feel a different race with a different culture that binds us, but we haven't been able to live very well for a long time.

We are sad and waiting until America recognizes that we're all not exempt from a common destiny. That the way we live, though we have made mistakes being reckless and violent ourselves (though our elders always have known better), is respectable and can be valued as equally human and important. And not as outdated or retarded.

That we are all brothers and sisters, who have been fighting each other but in the end can learn from one another by accepting each other and finding ways to love one-another. There has to be exchange and dialogue or making up as we hope. (Wasn't that the meaning of Thanksgiving.) Not one-sided patronizing or neglection. That's why we didn't want to assimilate. That would have meant giving up, accepting that our culture is obsolete.

Until now, by western science we have been qualified as a noble and proud race of 'savages', with a 'primitive and naive' lifestyle. It only reflects the importance of western science to construct a sense of superiority. Western society considers itself as advanced and civilized. But its dominance is not built on cultural standards and thought. It is based on technique in material and social sense. On the capability of exercising coercion by threatening to use violence. The west is based on a totally male-dominated war-economy, that has developed and expanded for centuries. Until the Gulf-war. Only ever since the sixties is the attitude of the west changing towards peaceful coexistence. And finally, it starts to live up to its fundamental liberal doctrines. But ethnocentrism remains. Even so, the west is still trapped in an all-compelling need to expand and control. We couldn't fight guns, but we will never accept an attitude of treating us less and trying to teach us lessons, while ignoring our knowledge and separate existence.

Our worst enemies were those of us who had a western education and taught and thought themselves to be able to teach us. The only thing they learnt is how to sell us and themselves. Because it is tempting to use the tribal identity to make yourself interesting as an individual.

But there have never been many of those among us. Our cultural heritage is very strong and resists wealing and dealing. The forces of western education never had a big impact on us. Nor did the promise of prosperity, if we'd only developed a sense to explore and exploit. Even if we wanted, we wouldn't be able being hindered by an identity that ties us to a tribal past and a land. A past and a land that have become reminders of our extermination.....

And after one hundred years the attitude of American modern society towards us seems to change completely. Though it might be double-hearted, the image of the American native is gradually changing from a savage to a sane homo sapiens. First they discovered the Hopi as being able to write and think, the main criterion for being qualified as civilized. (And sure some Hopi are clever, they knew how to exploit their uranium-containing territory in a partnership with the Mormons, not giving a damn about their next-door neighbor, the

Navajo.)¹ In the pictures we're taken more and more serious and are being considered part of the American legacy. For a while now, it is a habit to depict us as proud but piteous and distressed. And the time will come that they want to know everything about us, want to possess the relics of our cultures. We have become objects of consideration.

I'm waiting for the moment that a real emotional relation has developed that leads to mutual influence and affection, without the need to assimilate or identify. A sense of guilt might cause it. And from our side a sense of willingness to give up our pride and wounded feelings. Could it be possible that hostility can be overcome?

To me "Dances with wolves" is a good sign of a changing attitude for the better. It shows a different 'Indian' (the word shows its imperialistic background) in many aspects. The most important might even be that the film shows that someone who lives with us becomes like us. Being an Indian is an attitude and not a racial fact. This cannot be accepted by racist thinking. And to me reacting on the film in a rejecting manner, because a white man is still in the center, is a racist point of view in itself. It remains a looking at the color of the skin. Apart from that, the man 'Dances with wolves' has become a man in-between, even so the woman he finds among the Sioux-tribe. His and hers tragedy-of-life is the tragedy of the 'mestizo', of people who cannot belong to a tribe, though being part-Indian and being humiliated by the whites. Even a lot of Indians in the reservations are half-bred, so it is a major problem. (I remind you of my half-brother.)

I have read a lot of intellectual comments on the film in which this central theme is overlooked. It is disgustingly short-sighted. The best part of the film is when the man is mortified by his fellow-soldiers for being 'Indian'.

The second-best part is the way mutual fear and anxiety between the newcomer and the tribe is depicted. Every single tourist who visits the third world knows about the uneasiness which in the end is so comforting! But white intellectuals do not like these kinds of simplicities. It is because they do not have an eye for 'vulgar' emotions, beyond cultural differences.

In this sense the film is very pure. It shows what we have lost and have been mourning about. It shows us through the eyes of an emotionally concerned pale-face, maybe sentimental, maybe romantic, who has been our guest.

Sentimentality is a common feature in American culture and shows an inability or impossibility to relate. Good heartedness is projected on the screen. But this is possibly the reverse of our spirit-

¹ Zie: de film 'Het Rode Huis' uit 1988 van de Nederlandse cineast Jan Dop over de Navajo-indianen in Arizona.

sickness. Awarding the film is a not yet overcoming of the traumas of a genocide. It might be a trial to pacify a common bad conscience. But in the first place it is just a story about an extinct tribal life in the 19th century. Today many people suffer from a same kind of extinction. The extinction of rural life (especially in Europe). But for the vanishing of non-modernity, the present generations cannot be held responsible. Not even for the bad circumstances most 'primitive cultures' are living in today. For a great deal we have chosen to live that way, ourselves, although we were pushed to it by force and economic coercion.

But it is fairly easy to be considerate for the present generations. It's even a nice way to dismiss the former generations and show a new kind of superiority. A new kind of conscience had to develop some way. Didn't the books of this Multatuli work the same way in Holland? And they were appreciated, though it took somewhat longer. By the way, pacification is a good way to start ending the denial of a victim. In no way is it soothing, because it is not an attitude of ignorance. Ignorance is the attitude of treating us as naive primitives! I prefer a white man to make films about the way we were and he has never been and can only be enchanted by. Let him show how his ancestors wiped us out. Let him feel sorry for that. Let Hollywood feel sorry for all his heroic westerns that showed us as fierce and fearsome savage warriors who were a threat to the whites (though we often were, at least the young men, but our society, very often, was just a peaceful and open maternal society. Never has literature or Hollywood shown any interest in that aspect. Our defeat was a defeat of the men, as defenders of that society. It looks as if they lost their male pride. Many of them lost themselves in uselessness or in a macho behavior to compensate. Only anthropologists have recorded a lot about our ways of living. They have been measuring and mapping us, and sometimes lived with us and cared. But that's not yet understanding. And we've never had anything in return.

In our eyes western society, compared to ours, is quite primitive in many aspects. Only in technological sense is it very advanced, and in the way it fights wars it's powers are extreme. Its history is a history of warfare and conquest. The way our societies were organized is much more refined and harmonious in a social sense. We respected difference in equality for every member of our society. To westerns standards we were very democratical and liberal. And compared to our beliefs, which had a lot in common with Asian beliefs like Taoism, Christianity is childish. Though always we have accepted Christian faith. But we live with rituals and ceremonies, which cannot be understood by a Christian. Maybe, only Chinese or Tibetans would.

Though nowadays we see all kinds of rituals developing in modern

society, in which people express themselves ecstatically by means of dance and music. You could see this as modern varieties of our ceremonies. I see in these features analogies with our the spirit-dancing. I refer to the disco-dances in general or the performances of popmusic-heroes and - heroines like 'Siouxi Sioux' (as a flirtation!), 'The Simple Minds' or lately someone called 'Seal', who connects it to a message: "We can only survive, unless we get a little crazy!" (But modern (wo)man doesn't comprehend his or her craziness yet. We do, I think!) To us music and dance are not forms of art separated from daily life. They are activities to keep in touch with a basic or primal experience of the roots of life. About twenty or thirty years ago this was picked-up in pop-music. People like Jim Morison and Jimmy Hendrix have been spreading the disease and contaminating the world. Today MTV sends these fevers around the world.

Let us show the way we are now, ourselves. We will show another sight, a different angle. Not the picture of being perfect, but of being all-to-human. Our culture has never been idyllic. We would show our anger, our blind aggression, our deep depressions, which were and is still are a main life-force, but finally did us in and worked against us.

Not in the least would we remind to it that we 're still there and that society as a whole can do something to our benefit. Nostalgia is part our of existence, and it is not the nostalgia for a lost innocence or childhood. It is the nostalgia for a time when we felt strong and secure. What can be wrong about that. Life is hard on us now, but we feel safe in our secluded reservations. They are no paradises and there we are no strangers. There we produce our arts and crafts, how kitschy they may seem, and live as tribal countrymen, most of the time still being patronized by the Federal Bureau of Indian Affairs.

On the other hand, why should we show ourselves. Why should we plead to an aggressive and overpowering environment to recognize us, accept us and take care of us? We have started to learn to know ourselves and our background. We are trying to communicate, but how will we know that anybody hears us. Aren't we speaking in the same language with a totally different meaning? Nowadays we have learnt to express ourselves in 'art', especially in the written word. Our art is an art with a message. In art for the first time we try to reflect on our own way of living within a strange surrounding 'civilization'. But it still remains detached and is often confusing, because we are affected by this civilization anyway. We want to express the lessons of a disturbed mental state that has been lasting too long. And with a reason. Because our art contains a warning and a pledge, too. We see western society disintegrating,

in a cultural sense maybe even collapsing. We've noticed that western society gradually is stopping its war-games and searching for the rules of coexistence. Still it is very self-centered. Also confused by a new mental state (no more war, only time for ourselves), western man and woman are becoming more and more open-minded and thoughtful. But the struggle with self-centeredness will last a while, yet. I'm very sorry, but in my eyes all the -isms in western culture are an expression of that struggle, how emancipating they may seem. All the typical kinds of screen-sentimentality, all kinds of escapes into ecstasy and vanity, even so. It is an inability to strengthen oneself and live with the vicissitudes of dealing with other people. But all along I see a kind of real caring growing. Our art is a pledge for that caring; caring for or caring about. We have to, we know. To liberate not only ourselves from our chains-of-the-past. But, also, to liberate America from its ignorance. Because there are still a lot of aspects of life they just don't want to confront for real, but only want to talk about because it is of interest. 'Interest' is the last stronghold of a person which is losing control. Because it diverts. And diversion comes before losing control over one's emotions. This is what we see and are alarmed and amused by. And now the time has come that we can speak up again, to be taken serious after all, we hope.

So we try to put some spirit in the things we make, but would you understand that. It's the spirit of a different reality and another scope. O, I know what the White Man likes about us. What we want to experience, especially on our powwows is togetherness. That is the main thing about a different reality. But the tourists that come to watch us nowadays want to see the performance of a mystical, mythical native, able to lure them into a state of trance. Of course, we're giving it to them. And we even have learnt how to make a competition out of that. 'Cause the whites want us to be the best in giving them a good feeling and a good time. For them our dances are a kind of sophistication of the native culture. Happily, it gives us an opportunity to keep up a separate identity for ourselves. But the real reality we're expressing is a reality in which everyone has got his own dance and chant, bound together in common ceremonies.

Wouldn't our artistic feats be too primitive for western culture, after all?

Remember, never will we reconcile with people who seem to be considerate but always want to know better because they think they own the knowledge as experts. Thinking themselves to be the keepers of civilization. Most of the time they even do not want to deal with other kinds of civilizations. Only with the issues that have been made out of them, to make themselves feel good (for a while). Cause pitying the Indian, the black man, the socially deprived is in vogue nowadays. Beware, if they get to know us better and would

have to live with us. They would never try to relate to us. Cause they know we would laugh about their vanities. Wouldn't you?!

You once wrote me, that a Dutch writer discovered the Indian within western conscience. He referred to the Highwater-case. In his book 'The Primal Mind', Highwater presumably expressed the Indian conscience of modern times and its lessons to western society. He was exposed as being a charlatan. Being Greek by birth he could never have lived as an Indian, though he gave himself out as one. Before, and still after his exposure he was praised highly by both red and white intellectuals. Sure his case demonstrates that westerners should like to possess an Indian mind, whatever that may be. Furthermore, it proves that they are capable of expressing some kind of supposed 'Indianans'. I like this assumption of an Indian hidden in western conscience. I'm sure it is hidden in American conscience. As I'm sure that a white attitude is hidden in our brains. To me it proves that we're all on the run and have been losing track but want to find the road to a common future. And this road cannot be found by looking back. So let's look to each other and listen to each other. Let's not try to be alike, but let's discover some likelihood. Let us not take one another too seriously. If only our Mother Earth could make fun with your Holy Father (I don't mean the Pope but Western Thought) a joyful child could be the offspring: a cultural mestizo, hopefully living independently on his or her own. And yet, not any longer in-between.

In memory of Looking-Glass,
William

(I will be gone for a long while. Don't try to localize me. A good scout only leaves dead traces.)

pleidooi voor het recht op zelfbeschikking

Op zaterdagavond 12 oktober 1991, omstreeks half negen, bestijgt een gemoedelijk indianenechtpaar het podium van de poptempel Paradiso. Loretta en Harold Pascal zijn helemaal uit Brits Columbia naar Nederland gekomen om hun zaak voor het voetlicht te brengen van het publiek dat is afgekomen op de traditionele Bertrand Russell-lezing. Deze lezingencyclus bestaat sinds 1980 en begon met het roemruchte vierde Russell-tribunaal in Rotterdam. Op dit tribunaal werden de rechten bepleit van de indiaanse volkeren van Noord- en Zuid America.

Loretta draagt een strooien hoed in de vorm van een breedgerande lampenkap. Ze heeft een indiaanse wollen deken om haar schouders geslagen. Harold laat steevast zijn droeve maar vastberaden blik door de klep van z'n baseballpet overschaduwten. Ze begroeten de zaal

met een chant die ze, elk, met een handtrommel ritmisch begeleiden. Zo zullen ze ook weer afscheid nemen, plechtig en ingetogen. Rustig, maar met volle overtuiging vertellen ze, welluidend, hun verhaal. Als er iets is dat deze mensen uitstralen, is het wel dat ze gewone mensen zijn, die niet van hun stuk zijn te brengen.

Begeleid door hun advocaat zullen ze in Den Haag in het Vredespaleis proberen om de staat Canada aan te klagen. Opnieuw proberen, want de griffier heeft hun zaak aanvankelijk niet ontvankelijk verklaard. Loretta en Harold vertegenwoordigen nu eenmaal geen erkende natie. Hun stam, de Lillooet, is niet als een 'Indian Nation' erkend. Ook al wordt volgens een koninklijke proclamatie uit 1763 de soevereiniteit van het volk van de Lillooet erkend en heeft de Canadese staat geen juridische zeggingskracht over hun gebied. Hun aanklacht betreft de wijze waarop de Canadese provincie Brits Columbia de 'Indian Act' interpreteert om een deel van het land van de Lillooet te kunnen onteigenen. Volgens het provinciebestuur is men gerechtigd een twintigste deel van het land te confisqueren om er de bomen weg te kappen. De bosbouw heeft het oog op hun territorium laten vallen!

Dit betekent dat de bomen eerst met chemische middelen zullen worden ontbladerd, alvorens te worden gekapt. De regens zullen er dan later voor zorgen dat er kale rotspartijen overblijven. Zo wordt de aarde als het ware gescalpeerd. Projectontwikkelaars voor een skivakantieoord zouden wel eens spoedig kunnen volgen. De economische expansiedrift van een systeem dat de aarde uitsluitend exploiteert, drijft de machines die het aardoppervlak verminken, steeds verder voort. Deze houden zeker niet stil voor de grenzen van het gebied waar weliswaar de soevereine normen en rechten van de oorspronkelijke bewoners zouden gelden. Dat hun zorg voor de aarde hetzelfde is als de zorg voor zichzelf zal dat systeem een zorg zijn. Het systeem wil hooguit ter compensatie wel wat geld in het vooruitzicht stellen. Daar mag de hardleerse stam dan nog gelukkig mee zijn.

Het centrale gezag in Ottawa heeft 120 duizend dollar geboden om de gemoederen te sussen en pijn met harde valuta te verzachten. Dat is voor de Lillooet hetzelfde als geld bieden voor een opgedrongen verwonding van een gezond lichaam. Het is een poging de stam te verleiden tot hebzucht.

Voor de staat lijkt daarmee het eigendomsrecht van de grond voldoende erkend. Zoals elk westers land kent die erkenning van dat eigendom zijn uitzonderingsclausule: de mogelijkheid van onteigening waarin de 'Indian Act' al bij voorbaat voorzien zou hebben. Voor het progressief getinte provinciebestuur in Vancouver was daarover verder geen discussie mogelijk.

De stam heeft het aanbod van Ottawa resoluut afgewezen. Ze heeft

totaal geen interesse in de verkoop van het land. Integendeel, daarmee zou de stam zichzelf en haar bestaansvoorwaarden te grabbel gooien. Daarmee is voor de zoveelste keer de onverenigbaarheid gebleken, van de betekenis van de waarde en de betekenis van het land voor de staat en de inheemse bevolking. Maar eigenlijk blijkt steeds weer hoe ook Canada haar autochtone bewoners minacht en met hun rechten sjoemelt. Want uit het geldaanbod blijkt dat men erkent dat de grond het eigendom van deze indianen is. Ook voor een staat geldt, dat, als een eigenaar niet verkopen wil, er geen overeenkomst en elke toe-eigening diefstal is. Een staat kan hooguit onteigenen ten bate van het algemeen nut. Maar dat is hier niet in het geding. De grond heeft hoogstens een economische bedrijfswaarde. Maar uiteraard is in feite de naleving van de erkenning van de autonomie van de Lillooet, in woord en daad, de inzet. Er worden hier, uit minachting, door een beschaafd land met een liberale constitutie, humanitaire grondrechten vertrapt

De Lillooet leven in een gemeenschap van nu zo'n 1400 zielen in verschillende nederzettingen 140 kilometer ten noorden van Vancouver. Ze behoren etnisch gezien tot de Salish-sprekende stammen van het westelijke binnenland van Canada. Ze leven in het dichtbeboste bergland, dat nog vrij ongerept is gebleven. De Lillooet leven voornamelijk van het vissen en de jacht, maar dat leven wordt bedreigd door de oprukkende 'beschaving'. Uit protest hebben ze in juli 1990 een toegangsweg tot hun gebied met stenen en zandzakken geblokkeerd. Die blokkade is in november door de politie met een bulldozer opgebroken. Negentig stamleden en enkele sympathisanten werden met bussen afgevoerd naar politiecellen in Vancouver. Daar wensten zij zich alleen te identificeren met hun indiaanse naam. Ook dat was volledig buiten de orde, wat tot gevolg had dat ze verschillende dagen, bruut werden vastgehouden. Maar de blokkade had nog geen resultaat. Noch de pers noch de politiek toonde enige interesse. Alleen een advocaat, Dr. Bruce Clark, die zich al twintig jaar in dit soort zaken heeft verdiept, voegde zich spontaan bij de stam en bood aan hun verdediging op zich te nemen. En door zijn tussenkomst zijn Loretta en Harold nu in Amsterdam aangeland, waar de X-min-Y beweging hen in een hotel heeft ondergebracht in afwachting van wat komen gaat. In Canada zijn ze al niet meer veilig buiten hun eigen leefgemeenschap. Zij zijn met de dood bedreigd en hebben daarom overwogen om hier in Holland asiel aan te vragen.

De Lillooet zoeken zo toch hun heil in het westerse recht op zelfbeschikking. En het vrije westen legt hopelijk een willig oor te luister bij een stam die van een andere gebondenheid aan het moederland getuigt dan blijkbaar door het staatsrecht wordt gewaarborgd. Voor het Internationale Hof wordt zo een heikele

kwestie op tafel gelegd: In hoeverre heeft een westerse staat zeggingskracht over een gebied dat als soeverein territorium voor een volksstam is erkent. Die kwestie is heikel, omdat de vraag daaraan vooraf gaat in hoeverre het internationale hof zeggingskracht heeft over conflicten over soevereiniteit binnen de grenzen van een aparte staat. Kortom: de Lillooet dreigen verstrikt te raken in het web van rechtsinstanties. Hun mond dreigt te worden gesnoerd in de formele regeling van staatsverhoudingen.

Toch is er wel degelijk een verschil met vroeger tijden, met de tijd dat de indianen van Noord-America met geweld de reservaten werden ingedreven. De reservaten werden gesticht toen staatsburgerlijke rechtsordes zich formeerden. Toen was er voor het leven in stamverband alleen nog plaats in afgezonderde streken waar de wetten van abstracte economische verhoudingen nog niet het leven reguleerden. Maar inmiddels hebben die wetten het leven buiten de reservaten verstikt. En inmiddels breken diezelfde staatsordes op diverse plaatsen in de wereld hun nek over claims op het fundamentele recht op zelfbeschikking. Het verlangen om een eigen land en een cultuur te bezitten of te behouden blijkt een drijfveer die zo krachtig is, dat machtige staatsstelsels erdoor bezwijken. En dat in een tijd dat alle bevolkingslagen koketteren met de geneugten en de kennis die ze aan andere culturen hebben ontleend. Misschien maken de Lillooet toch een kans. Misschien zien we dat het verzet van volkeren als de Lillooet, buiten een nationaal staatsbestel om, zal worden verheven tot een verdediging van wat als oorspronkelijk menswaardig wordt gezien. Dat verzet zal dan worden aangemerkt als een monument voor de verdediging van de mensheid tegen een nietsontziende zakelijkheid.

Het vrije Westen was vrij vanwege de gegarandeerde vrijhandel en de samenhang in een politieke economie. Die economie draaide door een logistieke berekening voor de mogelijkheden voor de verwerving van welvaart en rijkdom. En eigenlijk was het enige verschil tussen het vrije westen en het Oostblok dat daar die mogelijkheden alleen werden berekend voor een staat als geheel, waaraan de burger totaal ondergeschikt was. In het westen stonden de liberale rechten van de staatsburger zelf, centraal. De grote mythe van het westen is ooit door Daniel Defoe neergelegd in het verhaal over Robinson Crusoe. Vanuit een natuurlijke staat - los van achtergrond en geschiedenis - eigende Robinson zich in alle eenzaamheid de wereld toe, waarin hij door het noodlot verzeild raakte. Robinson was een beheerst en intelligent mens, in staat om met zijn gedegen arbeid de wereld der verschijnselen ten bate van de vergroting van het welzijn aan te wenden. Op die manier maakte hij ook de inboorling Friday - die hij bevrijdde uit de handen van zijn kannibalistische vijanden - aan zich dienstbaar. Friday leefde in een andere natuurlijke staat, die

hij moest opgeven, omdat hij nu eenmaal aan de superioriteit van Robinson was overgeleverd. Maar Robinson zou nooit blijf geven van een emotionele of spirituele band met die wereld der verschijnselen, noch met Friday. Hij loste dat op in de toegewijde aan het christelijk ideaal. Hij had vooral zijn naaste lief als zich zelve. Hij onderwierp in zijn mateloze en toegewijde naastenliefde al het andere aan zijn wijsheden. Hij verzorgde Friday zolang deze zijn taal sprak en zijn wijsheden aannam. Friday sprak hem niet tegen. Zou hij zijn eigen taal blijven spreken, dan zou hij opnieuw tot een wilde heiden worden bestempeld. En mensen die uitdrukkelijk hun eigen taal spreken worden in het vrije westen altijd opgeborgen. Verondersteld wordt dat ze wartaal uitslaan, die de normaliteit bedreigt.

De indiaan die in de mythe verschijnt is de indiaan in het bewustzijn van Robinson Crusoe, waarvoor Christus ook aan het kruis is gestorven.

Maar alles wat niet in deze eenvoudige mythe kan worden gevat of begrepen wordt naar een collectief onderbewuste verbannen. Het maakte van de westerse mens een man zonder eigenschappen, om met Musil te spreken. Een objectiverend mens die de wereld alleen accepteert voor zover die in het net van zijn kennis is te vangen.

De indiaan die het Westen accepteert is de indiaan die de taal van het westen spreekt. Zo verschijnt voor de schrijver, cultureel antropoloog en filosoof Ton Lemaire de indiaan slechts voor zover hij voor de antropoloog kenbaar is. Lemaire veronderstelt een indiaan in ons bewustzijn. De omslag van zijn boek over dat onderwerp, suggereert een ontmoeting tussen Europa en Amerika. Maar ik kom in zijn boek de hedendaagse inheemse bewoner van de Nieuwe Wereld niet tegen. Hij toont aan dat wanneer wij naar de indianen luisteren en als ze tot ons spreken er alleen wordt gerefereerd aan een westers geïncorporeerde indiaan. Lemaire spreekt de hoop uit dat pas in een periode, waarin onze culturele constellatie zich diepgaand wijzigt het Westen voor de waarheden van de cultuur van de autochtone bewoners van Amerika zal openstaan. Dit zou wel eens een ijdele hoop kunnen zijn. Misschien blijken de indianen op dat moment wel net de allochtonen niet meer te accepteren en willen ze dan in het geheel niet meer met hen spreken. Misschien zullen ze ons dan laten struikelen over de hoogmoedige veronderstelling dat zij erbij gebaat zouden zijn als wij hen begrijpen. Misschien keren ze zich dan openlijk tegen ons en onderwerpen ze ons aan hun wereldbeeld. Of laten ons terecht stikken in onze sores. Het is een open deur dat vijfhonderd jaar lang is aangetoond dat zij in het contact met ons, er steeds weer het slechtste afkwamen.

Maar merkwaardig genoeg zijn er geen echte tekenen dat zij zich

tegen ons willen keren. In hun aanklacht tegen de Canadese staat spreken de Lillooet nog altijd de taal van Amerika. Ze roepen op tot wederzijds begrip en respect.

En voor het Internationale Gerechtshof in Den Haag voegen ze zich naar de taal van de internationale rechtsorde, gebaseerd op de Rechten van de Mens.

Maar tegelijk herinneren de Lillooet de Amerikanen eraan dat deze in Noord-Amerika nog nooit zijn thuisgekomen. Door de toegangsweg te blokkeren naar hun geboortegrond poneren ze niet alleen zichzelf, maar demonstreren ze zonder woorden dat de economische expansiedrift een teken is van de onmogelijkheid tot een respectvolle verstandhouding. In die zin hebben de Amerikanen of Canadezen blijkbaar nooit een land gevonden waar ze thuishoren, door wat ze eraan troffen te respecteren en zichzelf genoeg te zijn. Door deze uiting van verzet spreken de Lillooet niet langer het gedweeë Engels dat hen is aangeleerd. Zij dragen nu ook voor het recht niet langer Engelse namen. Dat heeft zijn zin verloren.

Ze houden nu, tenminste, de Canadese staatsburgers een spiegel voor, of hebben de spiegel die hen altijd is voorgehouden omgedraaid.

De Lillooet zijn de enigen die in eigen land thuis zijn. De Canadezen weten dat en het leidt tot razernij. De Canadezen zullen in het land van de Lillooet en al die andere stammen, altijd vreemden zijn. Zij delen er immers hun verleden niet met de mensen die daar altijd hebben geleefd. Zij konden daar hoogstens als gast worden ontvangen. Maar als gasten gedroegen ze zich alleen maar inhalig.

Maar wat het land voor de Lillooet betekent zullen ze nooit begrijpen. Want alleen al het begrip van het spiritueel verbonden zijn met het land van herkomst werd in de Engelssprekenden wereld nooit anders worden uitgedrukt dan als een blijk van suprematie van de 'homo faber', bekrachtigd door bezitsverhoudingen en constitutie. De spirituele betekenis van het land van de voorouders voor de indianen, hoeft ook niet begrepen te worden. Die moet als andere ervaring gewoon als feit worden geaccepteerd.

Trouwens onze God lijken we te hebben vermoord en daarmee is ook onze wereld aan de geesten overgeleverd. Met Hitler gingen die geesten uit de fles.

Maar ons westers begrip kan, ook honderd jaar nadat Nietzsche deze constatering deed, hier nog geen wettige woorden voor vinden. De paradox van het onuitsprekelijke begrip van de Grote Geest en de niet te bevatten begeestering van de wereld der verschijnselen zijn nog een taboe voor de westerse ratio. Door de rationalisten worden alle uitingen daarvan verwezen naar het domein van de gekte.

Het verzet van Lillooet heeft de macht van de taal van het Westen gebroken. Zij kunnen nu alleen nog met geweld worden bedreigd en onderworpen of gewoon met rust gelaten. Canada en de internationale gemeenschap van staten hebben nog te beslissen hoe er gehandeld moet

worden in plaats van maar te blijven spreken. In die zin dragen de Lillooet bij tot een wijziging van de culturele constellatie, waaraan Ton Lemaire refereert. Het is die wisselwerking die Lemaire in zijn boek over het hoofd ziet, als toegewijd cultureel antropoloog.²

De Lillooet verschijnen aan ons als de omkering van een wil om steeds maar verder onze machtsaanspraken door de ontwikkeling van ons denken en doen te doen gelden. Zij tonen ons hun solide besloten gemeenschap, die onze sociale wetten tart. Zij laten ons zien dat het geboden is ons op onze exploraties voortaan vreedzaam en ingetogen op te stellen. Dat we onze wil om bloot te leggen moeten omvormen tot een wil om te ontmoeten. Wij hebben niet langer de wijsheid in pacht met onze westerse culturele bagage. Wij zijn in deze wereld slechts op bezoek en weer afhankelijk geworden van wat de aarde en haar bewoners ons spiritueel heeft te bieden. Dat kan door de robinsonades niet meer verdrongen worden. Het tijdperk van ontdekkingsreizigers is voorbij. De westerlingen zijn in hun drang naar het verleggen van de horizon ongemerkt er toe aangezet aan een terugtocht naar de eigen 'roots' te beginnen. En in die terugtocht laten hen de volkeren niet los, die ze ooit aan zich dienstbaar dachten te maken. Tot onze verbazing gaat onze cultuur steeds meer draaien om de betekenis van Friday. De indiaan als de verpersoonlijking van dat we nooit echt in ons zelf zullen kunnen begrijpen, als we dat al zouden willen. Maar onze westerse literatuur heeft daar al wel aan geroken door de verhalers van deze 'wijzigende culturele constellatie'. Van Borges tot Marquez. Van Konrad tot Kundera. Van Multatuli tot Marjon Bloem. En in Amerika verschijnen nu de verhalen van de schrijvers op de tweespalt van hun indiaanse en Amerikaanse identiteit. Schrijvers als Graig Strete, Leslie Silko en James Welch. Silko beschrijft in haar boek 'Ceremonies' hoe de indiaan die Amerika in de oorlog dient, zichzelf in ceremonies terugvindt en de oorlogservaring verwerkt. Welch verhaalt over de vertwijfeling van de halfbloed die verdwaalt in het niemandsland tussen twee halve identiteiten.

Misschien kunnen we die spirituele beleving van het thuiszijn in het land van geboorte en dood, aanvullen met ons begrip van het verkennen van de wereld met de kennis van onze beschaving onder de arm.

Ik denk dat daar William op doelt als hij spreekt over een vruchtbaar

² Een boek dat veel meer blijk geeft van begrip voor de zienswijze van de Native Americans vanuit een Westers perspectief is: Douglas Preston; **Talking to the Ground**, one family's journey on horseback across the sacred land of the Navajo; Simon & Schuster; New York 1995

samengaan van hun Moeder Aarde met onze Heilige Vader. Ton Lemaire, de perfecte culturele antropoloog (met alle respect), heeft ons samen met de indianen alleen wat nieuws te bieden als hij zijn dwang tot het alomvattende begrip opgeeft. Ton is nu gedoemd echt op reis te gaan met al zijn boeken. Om tot een levensvatbare cultuurverandering te inspireren zal de antropoloog, ongedwongen, mensen moeten ontmoeten die hij zichzelf laat zijn zonder ze in zijn vragenvuur te verzengen. Inmiddels heb ik vernomen dat Ton is afgereisd en zich heeft teruggetrokken. Maar ik ben hem dankbaar voor het fabelachtige en diepe inzicht dat hij ons in onze eigen mythes heeft geschonken. Gewapend met dit inzicht is het aanmerkelijk makkelijker zich als een goede gastheer of gast te gedragen, naar ik hoop. Elkaar ontvangen, daar zou het de culturele antropologie om te doen moeten zijn, als dat al wordt gewenst. Want misschien moet daar al de voorwaarde aan vooraf gaan, om elkaar bij voorkeur zoveel mogelijk met rust te laten. En onszelf eerst af te vragen in hoeverre we elkaar nodig hebben. Na te beseffen dat er een drang bestaat om zich aan elkaar te verlustigen.

Ook William heeft zijn blik op de horizon gericht die hem toch al te zeer bleek te trekken. Natuurlijk was zijn verlangen naar een vruchtbare verstandhouding met zijn omgeving, niet door de grenzen van het reservaat in toom te houden. Plotseling begrijp ik waarom de magische brief niet deugt. Niet een onleesbare spreuk, maar de onbegrijpelijke mensen zelf moeten de hele wereld rond. Dat brengt geluk. De opsteller van de brief heeft zichzelf voor de gek gehouden. Want natuurlijk heeft hij zelf nooit iets ontvangen en is hij niets tegengekomen. En misschien heeft hij er heimelijk nog op gehoopt, want zo gek zijn ze wel, de grappenmakers.